

UNA APROXIMACIÓ A L'EVOLUCIÓ DEL POBLAMENT I DEL PAISATGE EN LA VALL DEL GAIÀ ENTRE EL BRONZE FINAL I L'IBÈRIC FINAL (s. XII/VIII ANE – II/I ANE)*

Joan Canela Gràcia

1. INTRODUCCIÓ

En treballs previs s'ha optat per una àmplia cronologia des de la prehistòria més recent —el bronze final i l'edat del ferro— fins a la romanització, ja que d'aquesta manera es podia contemplar els canvis que s'havien produït en el poblament del territori, estudiant així la transició de les societats del bronze a les del primer ferro/ibèric antic i després, a les modificacions que es produeixen amb l'arribada de Roma. Per decidir el seu marc territorial (vegeu la figura 1), es va optar per criteris geogràfics físics, escollint les conques dels rius Francolí i Gaià, una zona amb un gran potencial agrícola en la plana i amb importants sectors muntanyosos, en els quals hi ha matèries primeres de molta importància (com són les mines argentíferes de les Muntanyes de Prades). Un altre factor a tenir en compte és que des de molt antic ha estat un dels grans corredors del litoral cap a l'interior.

En aquesta comunicació ens centrarem només en l'evolució del poblament i de cap manera el deslligarem del Francolí. La investigació que s'ha dut a terme fins al moment s'ha basat sobretot en treballar la gran quantitat d'informació que es disposa en el registre de l'IPAC, buidant els jaciments arqueològics que entraven dins la zona d'estudi i el seu marc cronològic, la consulta de bibliografia relacionada amb el tema, tot i que només en

* Aquesta comunicació és fruit del treball de recerca: Evolució del poblament i del paisatge entre les valls del Francolí i del Gaià entre el bronze final i l'ibèric final (s. XII/VIII ANE – II/I ANE), presentat l'any 2009 en el màster en Arqueologia Clàssica (ICAC/URV/UIAB).

□ Figura 1. Les valls del Francolí i el Gaià.

alguns casos el seu àmbit afectava àmplies zones del territori,¹ la consulta de memòries d'excavacions i la gestió de part d'aquesta informació amb tecnologia Sistemes d'Informació Geogràfica (SIG).

Un dels principals problemes que tenim és la informació poc concreta de molts dels jaciments inclosos en el treball, la qual cosa es tradueix en cronologies molt àmplies i en dificultats a l'hora de classificar-los dins de la tipologia establerta. També hem de dir que les dades disponibles per a la investigació no són les mateixes a tot arreu, en tenim més allà on hi ha hagut una major activitat industrial i constructiva, per tant, tenim un panorama més complet de les zones litorals que de l'interior. A més disposem de pocs jaciments excavats en la conca del Gaià d'aquestes cronologies, motiu pel qual és molt difícil poder definir-los amb precisió dins la tipologia i el període.

Per tot això la visió que donarem és una primera aproximació, a causa que la recerca que estem duent a terme no està prou desenvolupada com per poder-hi aprofundir més, esperant que en els propers anys es puguin aportar més dades que confirmin les hipòtesis aquí expressades o bé les modifiquin.

¹De les diferents aportacions, destaquem els treballs realitzats en el marc del projecte Ager Tarraconensis desenvolupats per la Universitat de Southampton entre els anys 1985 i 1990 (CARRETÉ *et al.*, 1995) i l'estudi del territori de Tarraco (ARRAYÁS, 2005).

2. METODOLOGIA

La metodologia emprada per dur a terme el treball de recerca va ser la següent: abans de començar el buidatge de jaciments, es va elaborar una fitxa emprant el programa Filemaker per tal d'emmagatzemar-hi les dades bàsiques per poder dur a terme aquesta investigació.

Un cop establerta la cronologia i l'àrea d'estudi, es va procedir a fer el buidatge dels jaciments que havien de formar part del treball. El primer pas va ser elaborar una llista a partir de la base de dades telemàtica Arqueodada, del Departament de Cultura de la Generalitat. Amb aquest llistat, es va realitzar el buidatge de les fitxes de les Cartes Arqueològiques de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya (Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya), corresponents a les comarques del Tarragonès, Alt Camp i Conca de Barberà, i a més els municipis limítrofs d'altres comarques que són l'Albiol, la Selva del Camp, Prades, Bellprat, Bonastre, Masllorenç i el Montmell.

Posteriorment, es va procedir a fer una recopilació de material bibliogràfic sobre els assentaments i el territori d'estudi, i en els casos que es va creure necessari es van consultar memòries d'excavació.

Realitzada aquesta tasca, es va procedir a classificar els 346 jaciments. Per poder-ho fer es van utilitzar paràmetres més simplificats que els de l'inventari de l'IPAC, per tal de facilitar la interpretació i l'estudi dels mateixos. A partir de la informació obtinguda del buidatge d'aquest ens, de la bibliografia i de les memòries d'excavació, es van crear quatre grans grups:

- Hàbitat (aquells que per les seves característiques es puguin considerar nuclis de població, per exemple, cabanyes del bronze final o poblats ibèrics).
- Activitats econòmiques (aquells que per les seves condicions es puguin considerar llocs d'explotació econòmica, per exemple, tallers i llocs d'extracció de sílex o sitges).
- Necròpolis (aquells que per les seves característiques es puguin considerar llocs d'enterrament).
- Altres (aquells que per la poca informació de la qual disposem siguin difícils de classificar).

Per últim, es va emprar tecnologia SIG² per tal d'elaborar una cartografia pròpia sobre el poblament del territori en cada època d'estudi, i per realitzar les plantes esquemàtiques es va utilitzar el programa Adobe Illustrator.

En aquesta comunicació no incloem les quantificacions dels jaciments per cada època que sí que es van presentar en el treball de recerca. El motiu és que aquest està en procés de revisió ja que es basa, sobretot, en l'inventari de jaciments de l'IPAC. Això comporta que sigui necessari revisar fitxa per fitxa i realitzar un important treball de camp per poder definir millor els jaciments dins la tipologia establerta i poder filar més prim en les cronologies, a més de dur a terme prospeccions puntuals en el territori que ens permetin disposar de més

² Amb el programa de software lliure GVGIS.

dades. Tampoc no parlarem en aquesta comunicació dels assentaments que s'han classificat dins «altres», perquè ens aporten poca informació i són de difícil interpretació.

Per això preferim exposar una breu aproximació a l'estat de la qüestió i les hipòtesis a partir de les quals estem treballant, tot esperant que en la feina que es durà a terme en els propers anys les confirmi o refusi.

3. GEOGRAFIA DEL TERRITORI³

La zona d'estudi, amb forts contrastos, combina, en un espai relativament reduït, planes fèrtils, sobretot en el seu curs baix, i importants sectors de muntanyes que poden arribar a tenir alçades considerables, com és el cas del bloc del Gaià (al NE), amb alçades que ronden els 1.000 m. Per tant, hi ha les condicions necessàries per poder dur a terme una economia mixta. D'altra banda, no sembla que sigui un territori amb rics recursos miners, sent les mines argentíferes de les Muntanyes de Prades (en l'actual comarca del Priorat i també en un sector de la Conca de Barberà) els més propers.

El Gaià (66 km de longitud) neix a les serres de la Brufaganya i de Queralt, a la Depressió Central Catalana i travessa la serralada prelitoral per Querol, entrant al Camp de Tarragona, i desemboca al Mediterrani sota el castell de Tamarit. El seu tram final ha quedat fortament condicionat per la construcció del Pantà del Gaià el 1975.

Hem de tenir present que hi ha hagut diferents aspectes que han modificat extensament el territori al llarg dels segles, que s'han produït bàsicament en l'època contemporània. Són els casos de la construcció de la primera línia de ferrocarril, d'una xarxa de carreteres moderna i sobretot, de les autopistes, del TAV en els últims anys i els grans polígons industrials.

4. EL PAISATGE

De les referències en les fonts textuals antigues sobre el territori d'estudi en destacarem una que fa Aviè sobre el litoral tarragoní,⁴ en la qual es descriu bàsicament un litoral poc accidentat amb platges d'arena i zones d'aiguamolls i estanys, tan típics de la costa catalana fins fa relativament poc. Per les característiques de l'obra, podria correspondre a un paisatge de finals del segle VI ane o V ane. No sabem com s'anomenava del Gaià en l'antiguitat, potser podria correspondre a *Subi*, a partir de l'associació que Plini el Vell d'aquest riu amb Tàrraco i el seu territori, a més tenint en compte que el nom antic del Francolí era *Tulcis* i que, per tant, *Subi* no li faria referència.⁵

No disposem de treballs que es plantegin la reconstrucció del nostre paisatge en l'antiguitat, fet que ens ha portat a extrapolar resultats d'estudis de territoris, semblants al que s'està estudiant, com és el Baix Penedès, sempre tenint en compte que la proposta feta aquí és encara provisional, a l'espera de futures investigacions que puguin confirmar o refusar la hipòtesi

³ Informació extreta de (DD.AA., 1994, p. 5-8 i 240-244).

⁴ AVIÈ, 1986, p. 512-519.

⁵ PLINI EL VELL, 1925.

formulada. Aquesta comarca limita, en part, amb la nostra àrea d'estudi i té característiques comunes amb la conca hidrogràfica del Gaià. Per aquest motiu és factible fer una extrapolació, però no creiem que aquesta es pugui aplicar al curs alt del Gaià, ja que es tracta d'una cubeta interior aïllada de la costa per la serralada prelitoral, de característiques geogràfiques diferents a les del Baix Penedès.⁶

D'altra banda, l'estudi sobre el paisatge vegetal del Penedès entre la prehistòria i el món antic es basa en un sondeig realitzat en la llacuna de Creixell que queda dins el nostre àmbit d'estudi (Tarragonès). Així, doncs, les conclusions que se'n desprenen també s'haurien de poder aplicar en aquesta investigació.

Si fem l'extrapolació proposada, tindríem la següent visió: en el curs mitjà i baix del Gaià, el pi seria l'arbre més present des d'un moment molt anterior a l'edat del bronze, que comparteix espai amb alzinars mixtes d'alzina-garric, roures i sureres. En les zones més altes trobaríem clapes de faig, carpinus i avet.⁷ A partir del bronze hi hauria una progressiva antropització del territori, guanyant, a poc a poc, terreny als cultius i als espais destinats a la ramaderia, però sense arribar a un punt d'explotació de gran magnitud. En l'edat del ferro hi hauria un sensible augment de la presència de l'olivera/ullastre (i, en conseqüència, potser del cultiu de l'olivera), així com un cert cultiu de la vinya, i una consolidació dels conreus de cereals, plantatges (pastures pels ramats) i cannabàcies (indústria tèxtil).⁸ També és en aquest moment quan apareix el castanyer. En zones properes al litoral per sota dels 300 m trobaríem màquies litorals de llentiscle, de margalló, de savina i de murtra. A prop de la costa, vegetació hidròfila de sòls salins. En les zones immediates al curs d'aigua trobaríem boscos de ribera formats per avellaners, verns, oms, salzes i tamarius. Tot aquest panorama es mantindria al llarg del període ibèric, amb un augment constant de l'explotació agrícola i ramadera del territori, i fins el segle I a.n.e. no hi hauria canvis substancials, amb l'extinció del carpinus i el manteniment de l'avet i el faig, però en zones marginals, que perdrien terreny a costa de la roureda. També apareix el cultiu del noguer, probablement introduït pels romans.⁹

Les úniques dades que disposem per estudiar directament el paisatge vegetal de la zona d'estudi són un seguit d'anàlisis antracològiques dutes a terme per Ethel Allué,¹⁰ en els jaciments de l'Era del Castell (el Catllar) i la sitja de la plaça de Sant Andreu (la Selva del Camp). Els resultats dels quals no desentonen amb el que s'ha exposat abans, però s'ha de ser conscient que els jaciments estudiats són pocs i a més només un, l'Era del Castell, pertany a la conca del Gaià. L'estudi dels carbons i llavors recuperats a l'Era del Castell constataren una major explotació de l'entorn a partir del bronze final, malgrat que els taxons reflecteixen la vegetació pròpia de la zona, mediterrània i conformen un paisatge d'alzinar i/o màquia, trobem també

⁶ BOLÓS, M., 2003 i BURJACHS I SCHULTE, 2003.

⁷ BOLÓS, 2003, p. 239-248.

⁸ BURJACHS I SCHULTE, 2003, p. 249-254.

⁹ BOLÓS, 2003, p. 239-248.

¹⁰ ALLUÉ, 2003.

explotació agrícola, per exemple, amb l'olivera/ullastre. També s'ha de destacar que només s'identifica taxons de vinya (*Vitis vinifera*) en la fase de l'edat del ferro. L'ullastre/olivera, en canvi, és present en totes les fases del jaciment. Si això es contrasta amb el diagrama pol·línic generat a partir de l'estudi del sediment de l'estació de Creixell, veiem que l'ullastre/olivera està fortament representada des de l'edat del ferro fins a època romana, mentre que la vinya té un pic destacat en l'edat del ferro i després la seva presència és més testimonial al llarg del període ibèric. És molt difícil arribar a conclusions sòlides només a partir de l'estudi antracològic d'un jaciment de la nostra zona d'estudi i contrastant-los amb els resultats d'aquest diagrama pol·línic, però a nivell d'hipòtesi plantejarem que aquesta podria haver estat una tendència general en el territori. Això, però, només es podrà assegurar amb futures recerques.

5. EL POBLAMENT

5.1. HÀBITAT

En el bronze final des del punt de vista de l'hàbitat es combina, en tot el territori, l'existència d'assentaments a l'aire lliure, format per construccions peribles consistents en petites agrupacions de cabanes, amb l'hàbitat en coves de caràcter temporal. Modestos nuclis familiars ocuparien reduïdes porcions del territori, en el qual es van movent per explotar-lo cíclicament a través de l'agricultura d'artiga.¹¹ Les zones més properes al mar estarien condicionades per la presència d'aiguamolls i llacunes litorals. La consolidació del poblament a l'aire lliure respondria a les necessitats d'unes comunitats que estarien augmentat de nombre, a poc a poc, però de manera sostinguda des del bronze mitjà, gràcies a les innovacions tecnològiques que comportaria el bronze i les eines agrícoles que permetrien treure un major rendiment dels cultius.¹² Els assentaments ocupen indrets estratègics, zones amb un bon accés a recursos hídrics i agrícoles i sovint amb un gran abast visual, sense que es detecti una organització jerarquitzada del poblament en el territori. A continuació, parlem dels dos únics jaciments excavats que corresponen en aquesta cronologia i que s'ubiquen en l'àmbit d'estudi marcat.

5.1.1. L'Èra del Castell (el Catllar) (bronze final)¹³

En aquest assentament es van documentar dues cabanes en la primera fase d'ocupació del mateix, de la primera es localitzaren nou forats de pal i de la segona set, amb uns diàmetres que oscil·len entre els 18 i els 40 cm. Les estructures defineixen una planta ovalada que mesuraria entre quatre i cinc metres de llarg per tres d'ample, definint una superfície útil d'entre 12 m² i 15 m². En el centre d'ambdues es va localitzar restes de llars simples, realitzades directament sobre el sòl preexistent, que també tindria la funció de paviment.¹⁴ Val la pena mencionar

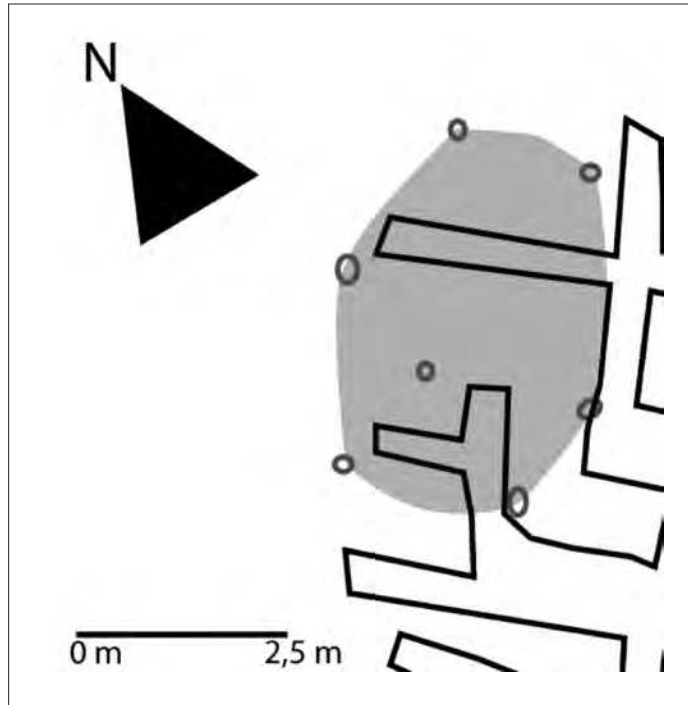
¹¹ SANMARTÍ I SANTACANA, 2005, p. 39.

¹² SANTACANA I BOSCH, 2005.

¹³ Vegeu la figura 2.

¹⁴ FONTANALS *et al.*, 2006.

□ Figura 2. Era del Castell (el Catllar). Fase del bronze final, detall de la silueta d'una de les dues cabanes a les quals se li superposen estructures posteriors, marcades amb traços negres. Elaboració pròpia a partir dels materials cedits per Marta Fontanals i Josep Maria Vergès.

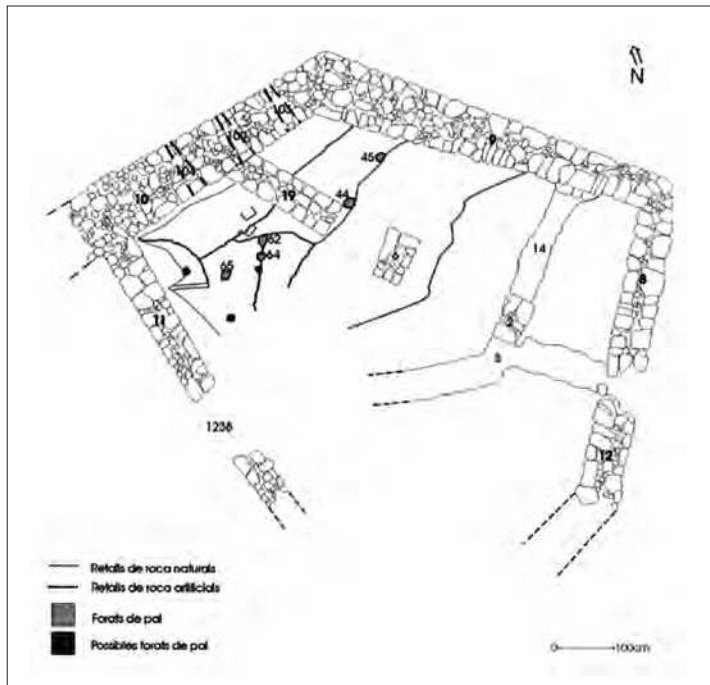

que sota un dels fogars es localitzaren dos forats de pal, que possiblement es podrien atribuir a una ocupació de l'indret també des del bronze mitjà, la qual cosa ampliaria encara més la seva cronologia. Controla el curs del Gaià, ubicat sobre un torrent que hi desemboca i que neix a poca distància en direcció oest (1,6 km).

5.1.2. Castell de Selmella (Pont d'Armentera)¹⁵

En les excavacions es documentaren restes d'estructures corresponents a una fase del bronze final. El jaciment està en una via de pas entre la costa i l'interior, a través d'una petita vall on discorre el torrent de Collmagí, entre la serra Morena i la serra de Comaverd, i que pel coll de Valls dona accés a la Conca de Barberà. En el seu entorn hi ha elements que ens fan pensar que antigament hauria tingut una fàcil disponibilitat de recursos hídrics, com un petit estany avui sec al peu del castell o la font Voltada, relativament a prop de l'assentament (700 m).

¹⁵ Vegeu la figura 3.

□ Figura 3. Castell de Selmella (Pont d'Armentera). Sector A. Els forats de pal que es corresponen a la fase del bronze final són 44, 45, 62, 64 i 65 (planta extreta de LÓPEZ I SERRA, 2009).

En el sector A del jaciment sota de les estructures medievals i d'un estrat que ha estat datat en l'edat del ferro pels seus excavadors, a partir dels materials ceràmics (malgrat que amb certes reserves, a causa que la ceràmica tampoc és molt definidora), documentaren cinc forats de pal evidents excavats directament a la roca, associat amb material ceràmic del bronze final. Aquests estan delimitats d'una manera més o menys coherent i podrien estar definint un cantó d'una cabana, i enfrontats amb aquests se'n podrien localitzar uns altres que delimitessin bé la part oposada d'una estructura d'hàbitat. Per les dimensions que es desprenen podria tractar-se d'una cabana similar a les localitzades a l'Era del Castell, però per manca d'ampliar les excavacions només podem dir que la disposició dels forats de pal suggereixen una orientació est-oest de la cabana. A més d'aquests, es documentaren tres possibles forats de pal de cronologia indeterminada.¹⁶

També val la pena remarcar que en els dos casos l'hàbitat es construeix sobre una plataforma elevada, aprofitant indrets que no es podrien cultivar i que queden ben delimitats orogràficament, la qual cosa podria facilitar la instal·lació de tanques per tancar els ramats (la darrera aportació només la contemplem com a hipòtesi).

¹⁶ LÓPEZ I SERRA, 2009.

En l'edat del ferro l'hàbitat canvia radicalment respecte al bronze final. De la cabana passem a un tipus d'arquitectura més perdurable feta amb sòcols de pedra i alçat de terra. Es construeix una potent muralla que envolta les cases i aquestes es planifiquen a partir de l'espai que queda a dins, aprofitant-lo al màxim però també amb un protourbanisme racional, que té en compte el traçat dels estrets carrers per tal que l'aigua de la pluja no els empantanegui. L'hàbitat es planifica com un «sol» assentament, com si es tractés d'un rusc d'abelles. D'aquesta cronologia només hi ha un jaciment excavat, que descrivim a continuació.

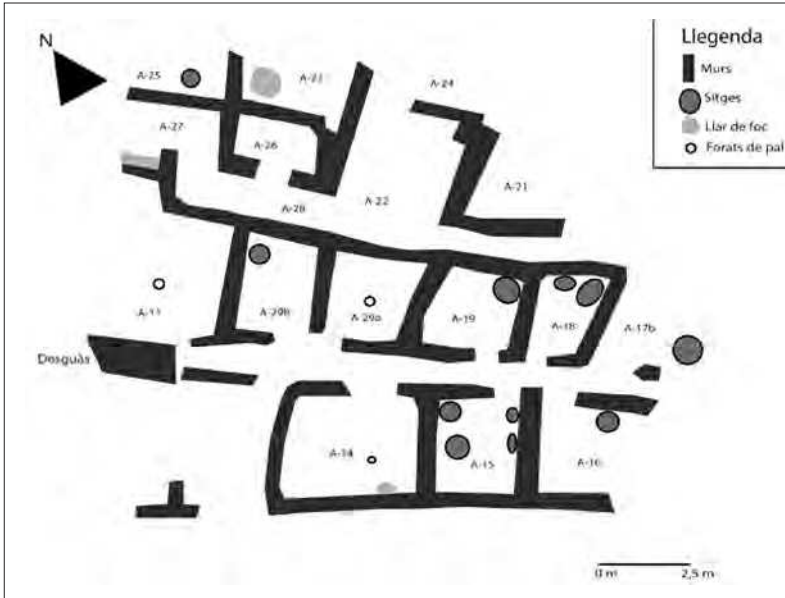
5.1.3. L'Era del Castell (el Catllar) (fase del ferro)¹⁷

S'hi documentaren algunes estructures amb molta potència, especialment la muralla, amb trams de fins a 2 m d'alçada, que recorre el perímetre de l'elevació on està construït i que en els seus laterals mesura 1,5 m d'amplada i s'eixampla fins als 3,5 m en l'esperó nord-est, que domina el riu Gaià. Possiblement, en l'esperó hi hauria hagut algun tipus d'element de fortificació com, per exemple, una torre. En aquest sector del poblat, que es localitza sota les estructures medievals, es van construir habitacions perpendiculars aprofitant la muralla com a paret posterior, però només es conserven fragmentàriament. Aquestes serien similars a les documentades en el sector nord-est del turó on se situa el jaciment, fora del recinte medieval. Allà es localitzaren tres bateries d'habitacions orientades nord-oest / sud-est, articulades per dos carrers (adaptats a l'orografia del terreny) amb una amplada que va entre els 60 cm i els 90 cm. Les portes de les cases tenen una amplada de 50 cm i pràcticament totes posseeixen un llindar, en alguns casos construït amb un empedrat de còdols, elevat respecte el nivell de circulació del carrer, per evitar l'accés d'aigües pluvials. Les habitacions presenten una planta rectangular o quadrada que medeix aproximadament 4 m de llargada per 2,5 m d'amplada (10 m²), amb murs que no tenen fonamentació i amb un gruix que oscil·la entre els 35 i 53 cm, construïts amb pedra calcària de l'entorn lligada amb fang. Les llars de foc estan ubicades en el centre de l'estança, amb tendència a estar més properes a la paret oposada a l'entrada. Dins la mateixa cronologia, però en un segon moment, es va realitzar una modificació urbanística en l'assentament, en la qual s'augmentaren la mida de les habitacions, es construïren noves estructures i s'amortitzà la meitat del carrer est. Destaca la construcció d'una canalització en el nord-est del poblat, feta amb lloses rectangulars d'entre 40 i 50 cm de costat.¹⁸ Pel que fa a la ceràmica, se'n documentà manufacturada a mà/torn lent (la major part), àmfores fenícies i un fragment de ceràmica comuna fenícia amb engalba roja.¹⁹

¹⁷ Vegeu les figures 4 i 5.

¹⁸ FONTANALS *et al.*, 2006, p. 282.

¹⁹ FONTANALS *et al.*, 2006, p. 284.

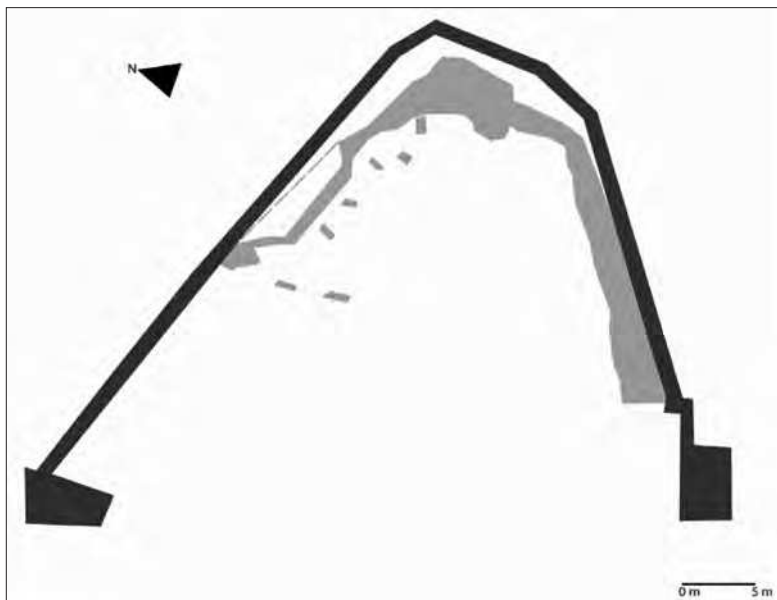
□ Figura 4:
Era del Castell
(el Catllar).
Fase del ferro,
sector exterior
del recinte
medieval.
Elaboració
pròpia a
partir dels
materials cedits
per Marta
Fontanals i
Josep Maria
Vergès.

En molts àmbits es documenten sitges (A-15, A-16, A-17b, A-18, A-19 i A-29b) però també n'hi ha fora d'aquests. Tenen una morfologia amb tendència globular, amb un diàmetre de boca entre 60 i 80 cm, i una profunditat màxima de 130 cm. Destaca l'àmbit A-15, on s'han localitzat 4 sitges associades a un morter *in situ* i un seguit de molins barquiformes. Això permet pensar en un àmbit destinat a emmagatzematge i processament de productes agrícoles. En les habitacions on hi ha sitges mai es documenten llars de foc, de manera que possiblement podria existir una especialització funcional dels diferents àmbits; àrees d'habitació per una banda i d'emmagatzematge i processament agrícola per l'altra.²⁰ La superfície total del poblat devia superar lleugerament els 3.000 m².

Aquest pas de la cabana al poblat segurament respongui a un cúmul de factors; la metal·lúrgia del ferro hauria ajudat a augmentar la producció agrícola, amb el conseqüent increment de la població i la necessitat de reorganitzar l'hàbitat i el territori en funció d'aquest. D'altra banda és possible que també s'haguessin agrupat diferents assentaments del bronze final en un mateix punt, tots pertanyents a un mateix grup familiar. Aquest procés estaria vinculat a la consolidació de l'aristocràcia i la voluntat per part d'aquesta d'obtenir un major control de la població i de l'explotació del territori, per obtenir un major excedent, un procés estretament vinculat amb la irrupció del comerç amb el món fenici i ben documentat a l'Era del Castell.

²⁰ FONTANALS *et al.*, 2006, p. 283.

□ Figura 5:
Era del Castell
(el Catllar).
Fase del ferro,
sector interior
del recinte
medieval.
Elaboració
pròpia a
partir dels
materials cedits
per Marta
Fontanals i
Josep Maria
Vergès.

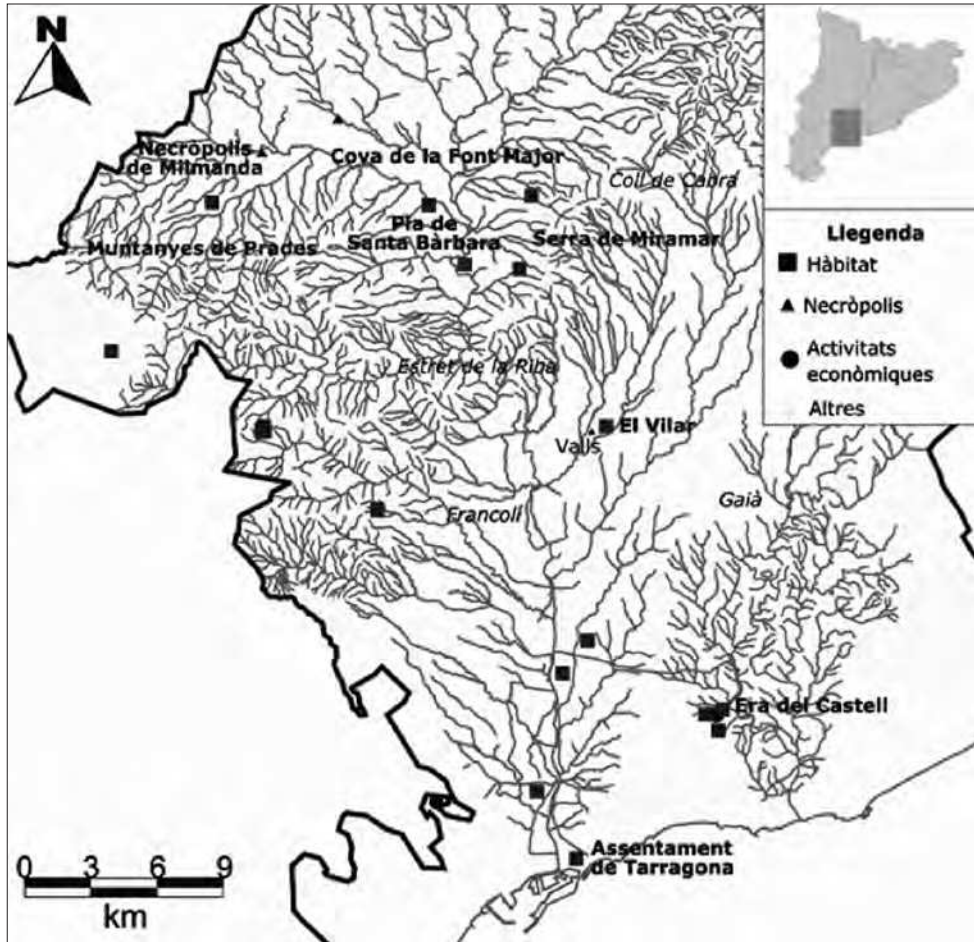

D'altra banda, no sembla documentar-se una casa més destacada que les altres, la qual cosa suggereix una igualtat dins el grup, i l'únic element que realment destaca dins el poblat és l'esperó rocós de la muralla, de considerables dimensions i sobre el qual s'hi podria haver construït algun element defensiu, potser una torre.

Partim de la hipòtesi que poblats de característiques similars a l'Era del Castell s'haurien desenvolupat en el curs del Gaià i també en el del Francolí —en tenim indicis tant a Tarragona com a Valls i Montblanc—, organitzant-se així una xarxa d'assentaments que enllaçaria la façana marítima amb les terres d'interior, especialment amb aquelles zones amb recursos miners localitzats en les Muntanyes de Prades. Sobre aquesta incipient jerarquització del poblament de l'edat del ferro²¹ es fonamentaria el poblament definitivament organitzat en època ibèrica, del qual parlem a continuació.

Durant el període de l'ibèric antic ens trobaríem en el moment de formació de la incipient ètnia cossetana, amb una certa continuïtat respecte l'edat del ferro, en el qual s'haurien fixat les bases pel fort desenvolupament i jerarquització que es farà ben palès en l'ibèric ple, quan es produeix un important creixement del nombre de jaciments respecte els períodes de l'edat del ferro i l'ibèric antic, segurament relacionat amb una expansió demogràfica causada per un major increment de l'explotació de l'agricultura.

²¹ Vegeu la figura 6.

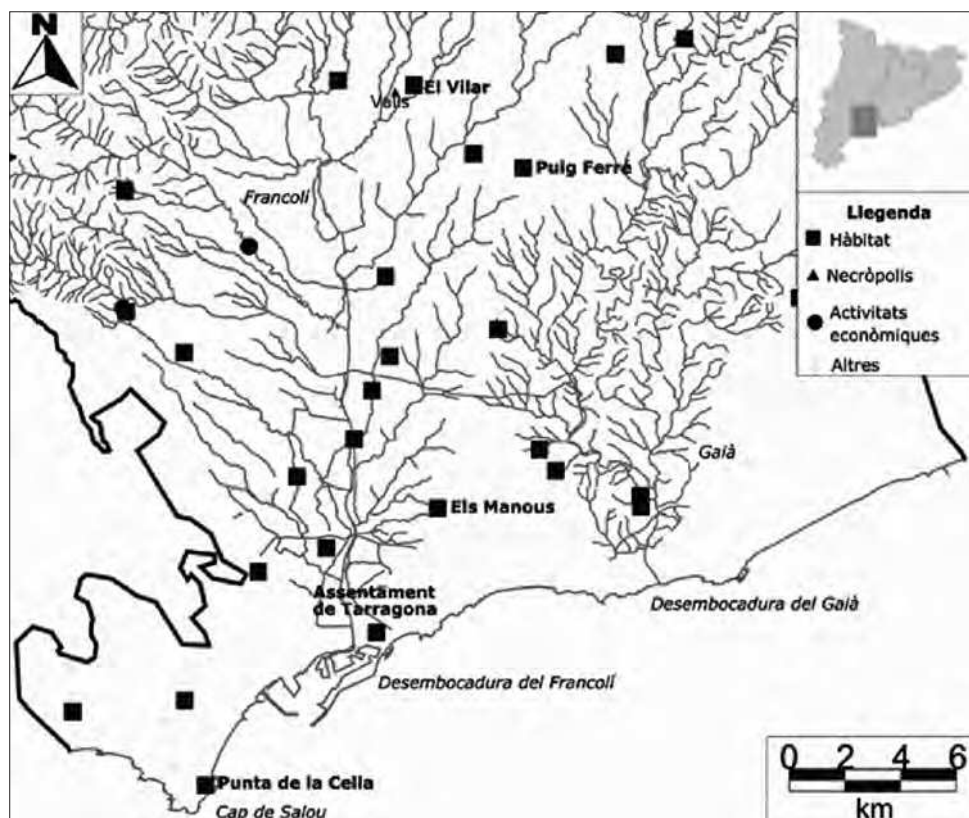

□ Figura 6: Jerarquització incipient del poblament a l'edat del ferro (s.vii ane) amb un seguit d'assentaments entre els quals no hi hauria predomini dels uns sobre els altres. Es tractaria de l'assentament de Tarragona, el Vilar (Valls), l'Era del Castell (el Catllar) i el Pla de Santa Bàrbara, però probablement n'haguessin existit més.

Es consolidaria l'estructuració jerarquitzada,²² amb dos centres predominants, de dimensions similars, que considerarem de primer ordre, l'un ubicat a la part baixa de Tarragona (7,5 ha) i l'altre a Valls (el Vilar, 6 ha), ambdós localitzats en el curs del riu Francolí. Sembla que el Gaià quedaria

²² Altres propostes sobre el poblament en aquesta zona consideren que només existiria una «capital» en dit territori, que seria l'assentament ibèric de Tarragona, amb un seguit de centres de segon ordre que se li supeditarien. Vegeu ASENSIO *et al.*, 2001 i DILOLI i BEA, 2005.

en una situació secundària, amb centres d'una certa importància però de menors dimensions que aquells que podrien estar exercint una capitalitat i segurament supeditats a aquests.²³ Un exemple són els Manous (el Catllar), en el qual es dugueren a terme unes actuacions arqueològiques el 2007 que delimitaren la superfície de l'assentament a 1 ha i en la qual es documentaren murs i sitges, amb una cronologia fixada de s. IV-II ane. Per sota d'aquests assentaments es localitzarien d'altres especialitzats en la producció agrícola o en altres tipus d'activitats econòmiques,²⁴ com podria ser el cas de les Planes de la Serra (Vila-rodona) o la Vil·la de l'Argilaga (La Secuita) o altres amb funcions de vigilància i/o militars (per exemple talaies) que no coneixem bé en la nostra zona.

□ Figura 7: Jerarquizació del poblament en l'ibèric ple (s. IV-II ane) a l'entorn del Vilar de Valls i de l'assentament de Tarragona, dos grans centres als quals se li supeditarien d'altres menors com els Manous (el Catllar) i, probablement, el Puig Ferré (Nulles), que alhora estarien per sobre d'altres nuclis més petits com granges, punts de guaita, etc.

²³ Vegeu la figura 7.

²⁴ Aquests tipus d'assentaments no han estat documentats en el nostre territori, però sí en zones properes. Són els casos de les Guàrdies (el Vendrell) i el Fondo del Roig (Cunit). Vegeu RIGO i MORER, 2003; FERRER *et al.*, 2003).

Aquesta estructuració jeràrquica no és tan clara en el curs alt del riu Gaià. No hi coneixem cap assentament que pugui ser considerat de primer ordre (com, per exemple, el Vilar de Valls), tot i que s'ha hipotetitzat que el Pla de Santa Bàrbara (Montblanc), que es troba en el curs del Francolí, tindria un paper hegemònic en la zona,²⁵ tot i que no sembla haver assolit dimensions considerables. La possible situació de «frontera» entre dues grans ètnies ibèriques (la cossetana i la ilergeta) podria haver condicionat el poblament, sense que es pogués desenvolupar un gran centre que articulés aquesta zona, però sí que s'haurien establert assentaments de dimensions destacades (1 ha) que controlarien les xarxes comercials entre interior i costa.

Amb el transcurs de la segona guerra púnica i el desembarcament romà en aquest territori, el panorama del poblament canvia de manera important. Es produeixen forts contrastos entre la continuïtat d'alguns assentaments indígenes i l'abandonament d'altres. Tot i que no és estrictament de l'àmbit del Gaià, posarem l'exemple de l'assentament ibèric de Tarragona, en el qual tenim una continuïtat de població, malgrat que les estructures ibèriques s'amortitzen vers el darrer quart del segle II ane i al voltant del 100 ane la ciutat s'organitza amb un urbanisme típicament romà, amb una planta ortogonal i una muralla que enllaça el *praesidium* romà i la part baixa de la ciutat.²⁶ A més, hi ha elements que indiquen una certa continuïtat del món indígena, sobretot a partir de la cultura material (la ceràmica ibèrica continua sent molt important i no serà residual fins el canvi d'era) i les tècniques constructives (el concepte bàsic de sòcols de pedra lligada amb fang i alçat amb tovot o tàpia). Un altre indret destacat on hi ha una continuïtat de població és el Pla de Santa Bàrbara (Montblanc), fins a mitjan segle II ane. L'altre centre de primer ordre del territori, el Vilar (Valls), és abandonat definitivament després d'un incendi vers el 200 ane. Els motius i les conseqüències d'aquest fet no són gens clars.

L'altra característica és l'aparició de multitud de petits assentaments dispersos per la geografia que arrenquen durant el segle II ane. Entre els segles II i I ane es consolida un model de poblament amb un únic gran nucli, *Tàrraco*, a partir del qual s'articula tot el territori, i una gran diversitat d'assentaments dispersos al camp destinats a subministrar-li els recursos necessaris per poder-lo mantenir.

Tot això demostra un important canvi en el poblament del territori amb l'impacte del món romà, però no realitzat de manera sobtada, sinó gradualment.

5.2. ACTIVITATS ECONÒMIQUES

La manca d'assentaments excavats no ens permet realitzar un discurs més profund sobre l'evolució de les activitats econòmiques al llarg d'aquestes cronologies. En línies generals, al llarg dels períodes compresos per aquest treball es documenta l'existència de sitges que indiquen un augment progressiu del cultiu i explotació agrícola del territori, encarada a obtenir

²⁵ OTIÑA, 2007, p. 39.

²⁶ DÍAZ *et al.*, 2005.

cada cop més excedents per mantenir una població que, a poc a poc, augmentaria i també un intercanvi comercial creixent a partir de l'edat del ferro. Hem de dir, però, que el nombre de sitges localitzades és baix (l'única excepció és l'Era del Castell en la seva fase del primer ferro) a causa de la manca d'excavacions en el territori i que, per tant, això s'ha de mantenir com una hipòtesi a contrastar a mesura que s'avanci en la investigació. També proposem els punts d'extracció de sílex com punts d'activitat econòmica durant el bronze final, si bé el fet que partim d'informació molt limitada i poc desenvolupada fa difícil saber fins a quin punt en aquest període de la prehistòria recent podrien estar en funcionament. Detectem l'aparició incipient d'assentaments amb una especialització econòmica durant l'ibèric ple, com són possibles indrets de producció ceràmica. Si bé els indicis que tenim són dos jaciments que no pertanyen estrictament a la conca del riu Gaià, parlem del forn de Fontscaldes (Fontscaldes, Valls)²⁷ i de cal Pontarrí (el Montmell),²⁸ creiem que per la seva proximitat geogràfica s'hauria de contemplar la possibilitat que també n'haguessin existit.

5.3. NECRÒPOLIS

No s'ha localitzat ni estudiat cap en el curs fluvial del Gaià que correspongui a alguna de les cronologies que tracta aquesta comunicació. Possiblement, existeixin o hagin existit necròpolis de camps d'urnes del bronze final/primer ferro, però no han estat documentades (sí que se n'han localitzat en zones geogràfiques relativament properes com la de Milmanda, a l'Espluga de Francolí, i la de can Canyís, a Banyeres del Penedès, les dues corresponents al primer ferro). Sí que s'ha detectat el ritual de cremació (ossos calcinats) en el dolmen de Valldossera.²⁹ Les característiques i ubicació de les necròpolis en època ibèrica són una incògnita.

6. BIBLIOGRAFIA

- ALLUÉ, E. (2003). «Les anàlisis antropològiques a Tarragona i el seu entorn: l'interès per l'estudi de la vegetació del passat i la utilització dels recursos forestals». *Butlletí Arqueològic de Tarragona*, núm. 25, p. 5-17.
- ARRAYÁS, I. (2005). *Morfología històrica del territorio de Tarraco (siglos III-I aC)*. Universitat de Barcelona, col·lecció Instrumenta, n.19, Barcelona.
- ASENSIO, D.; MORER, J.; RIGO, A.; SANMARTÍ, J. (2001). «Les formes d'organització social i econòmica a la Cossetània ibèrica: Noves dades sobre l'evolució i tipologia dels assentaments entre els segles VII-I aC». *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret* (Ullastret, 2000). Ullastret, p. 253-273
- AVIÈ (1986). *Periple. Ora marítima*. Barcelona. Fundació Bernat Metge.

²⁷ El forn que actualment es conserva és d'època romana (II ane), però es creu que per l'entorn haurien existit diversos forns anteriors que haurien estat en funcionament durant l'ibèric ple. Vegeu FABRA, 2008.

²⁸ PALET I PREVOSTI, 2003.

²⁹ OTIÑA, 2008.

- BOLÓS, M. (2003). *El paisatge del passat (ss. IV aC-VI dC) i actual de la comarca del Baix Penedès. «Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental (el Vendrell, 2001)»*. Barcelona, p. 239-248.
- BURJACHS, F.; SCHULTE, L. (2003). «El paisatge vegetal del Penedès entre la prehistòria i el món antic». *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental (el Vendrell, 2001)*. Barcelona, p. 249-254.
- CARRETÉ, J. M.; KEAY, S.; MILLET, M. (1995). *A Roman provincial capital and its hinterland: the survey of the territory of Tarragona*. Ann Arbor.
- DD.AA. *Gran Geografia comarcal de Catalunya*. Barcelona (1994), vol. 5, p. 5-8, 240-244.
- DÍAZ, M.; MACIAS, J. M.; TEIXELL, M. I. (2005). «Intervencions al carrer Sevilla núm. 12-14. Noves dades per l'evolució urbana del casc antic de Tàrraco». *Butlletí Arqueològic*, núm. 27, p. 47-104.
- DILOLI, J.; BEA, D. (2005). «El món ibèric a les comarques meridionals de Catalunya». *Món ibèric als Països Catalans: XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà (Puigcerdà, 2003)*, vol.1, p. 545-582.
- FABRA, M. E. (2008). «Fontscaldes». Dins de LÓPEZ VILAR, J.; VERGÈS, J. M. [coord.]; *Valls i la seva història. Prehistòria i història antiga*, v. 2. Valls. Institut d'Estudis Vallencs, p. 242-282.
- FERRER, C.; GARCÍA, J.; MORER, J.; RIGO, A. (2003). «El Fondo del Roig (Cunit): un nucli camperol ibèric de la Cossetània». *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental (el Vendrell, 2001)*. Barcelona, p. 339-348.
- FONTANALS, M.; OTIÑA, P.; VERGÈS, J. M. (2006). «El poblado protohistórico de la Era del Castell (el Catllar, Tarragonès)». *Arqueo Mediterrània 9/2006. De les comunitats locals als estats arcaics: la formació de les societats complexes a la costa del Mediterrani occidental (Calafell, 2004)*. Barcelona, p. 281-288.
- LÓPEZ PRAT, M.; SERRA MASSANSALVADOR, R. (2009). «La recerca arqueològica al castell de Selmella (2003-2006)». *Quaderns de Vilaniu*, núm. 56, p. 3-27.
- OTIÑA, P. (2007). «El jaciment protohistòric del Pla de Santa Barbarà (Montblanc)». *Aplec de Treballs*, núm. 25, p. 31-40.
- . (2008). «L'edat del bronze a l'Alt Camp». *Valls i la seva història. Prehistòria i història antiga*. Valls, p. 127-137.
- PALET, J. M.; PREVOSTI, M. (2003): «La cronologia dels jaciments en prospecció: una reflexió a partir dels conjunts de materials conservats en diverses col·leccions». Dins de GUITART, J. M.; PALET, J. M.; PREVOSTI, M. *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental. Actes del simposi internacional d'arqueologia del Baix Penedès. El Vendrell, del 8 al 10 de novembre de 2001*. Barcelona. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 189-194.
- PLINI EL VELL (1925). *Història natural*. Barcelona: Fundació Bernat Metge.

- RIGO, A.; MORER, J. (2003). «Les Guàrdies (el Vendrell). Un assentament metal·lúrgic d'època ibèrica». *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental* (el Vendrell, 2001). Barcelona, p. 327-339.
- SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. (2005). *Els ibers del nord*. Barcelona. Rafel Dalmau.
- SANTACANA, J.; BOSCH, J. (2005). *Blat, metalls i cabdills. Catalunya del neolític a la iberització*. Barcelona. Rafel Dalmau.